

1.2 The role of urban farming for creating defensible space

Від зародження зодчества його основною метою було слідувати людині та задоволенням її потреб – у психологічній і фізичній безпеці, спілкуванні, орієнтації в просторі тощо. У XX ст. масове модерністське будівництво соціалістичного ладу у поєднанні з стрімким розвитком науки і технологій спричинили втрату багатьох логічних, сформованих у процесі розвитку людства зв'язків житлового середовища і людини. Часто існуюча житлова міська забудова не відповідає інстинктивним вимогам людини до організації фізичного простору. Воно не є місцем зустрічі, не співвідноситься з масштабом людини, не дає відчуття приналежності та не змушує почати діалог – і, як наслідок викликає відчуження. Щоб освоювати міський простір, людям треба почуватися в безпеці. Простір, в якому люди відчують себе вразливими, зводить нанівець усі сьогоденні наукові прориви.

Метою статті є на основі аналізу українських і закордонних проектних рішень та моделювання процесів мислення з'ясувати роль міського агровиробництва у формуванні безпечного позаквартирного середовища та відчуття захищеності в мешканців. У статті розглянуто три сектори, які потребують цілеспрямованих зусиль, коли йдеться про безпеку міського простору і людини в ньому – це психологічна безпека (безпека свідомості), соціальна безпека (забезпечення обміну інформацією та енергією, відчуття захищеності від злочинності й насильства) та фізична безпека (захист для пішоходів і відсутність страху перед авто).

Тема формування захисного та соціально безпечного простору є точкою перетину ряду галузей знань: містобудування та архітектурного проектування, соціології, кримінології, біології тощо. Питаннями психологічної безпеки займалися Д. Епплтон, Д. Герваген і Г. Оріанс, Р. Ульріх, С. і Р. Каплан. Окремі аспекти впливу містобудівних і архітектурних рішень на соціальну безпеку розглядали такі науковці як Е. Фром, Ф. Куо, В. Салліван, Д. Джекобс, О. Ньюмен, Д. К. Вілсон та Д. Л. Келлінг. Останні дослідження фізичної безпеки

міського простору узагальнили урбаністи Й. Гел та Д. Спек. Огляд наукових праць виявив нестачу матеріалів, пов'язаних із визначенням аграрного елементу як формотворчого аспекту безпеки у взаємодії людини з містом. Наявна інформація не охоплює сучасних можливостей міського агровиробництва й обмежується загальними пропозиціями щодо підвищення рівня комфортності житлового середовища.

1. Психологічна безпека. Британський фотограф і географ Джей Епплтон у своїй праці «Переживання ландшафту» (Appleton, 1975) визначив, що основною мотивацією людини у виборі місця для перебування є тваринний принцип «бачити, однак не бути побаченим». Це означає, що незважаючи на всі досягнення у сфері містобудування, людьми досі керують базові імпульси, що змушують вибирати одні простори і уникати інших – навіть при тому, що багато ситуацій, пов'язаних із виникненням цих імпульсів, залишилися в минулому. Думку Епплтона про потребу в одночасному огляді і притулку підтверджує теорія «савани» вчених Джудіт Герваген і Гордона Оріанса (Herwagen, Orians, 1993), згідно з якою наша психологічна еволюція повністю базується на потребах, що відчували наші предки, коли вони жили в савані. Науковці виявили, що й до сьогодні люди надають перевагу не суцільним лісовим масивам, а розкиданим по відкритій місцевості невеликим гаям-укриттям. Саме такий ландшафт міг би надати нашим предкам необхідну конкурентну перевагу, а отже ми генетично запрограмовані вибирати для життя місця, які 70 000 років тому, ймовірно, підвищили б наші шанси на виживання. У 1984 р. французький біолог Роджер Ульріх (Ulrich, 1984) помітив закономірність у темпах одужання пацієнтів: хворі, що потрапляли в палату з видом на зелені насадження поверталися додому швидше, ніж ті, що бачили за вікном асфальт і стіни. Ці дані спонукали психологів Стівена і Рейчел Каплан розробити теорію відновлення уваги (ART) (Kaplan S, Kaplan R., 1989). Відповідно до неї, постійна концентрація уваги на повсякденних завданнях виснажує наші когнітивні ресурси, а на природі ми перестаємо бути зосередженими – і тоді починає працювати механізм мимовільної уваги. Час фіксації погляду скорочується: ми

переключаємо увагу з одного на інше, не затримуючись на деталях, як це зазвичай відбувається в перенасиченому міському середовищі.

2. *Соціальна безпека.* Дослідження німецького соціолога Еріха Фрома у праці «Анатомія людської деструктивності» (Fromm, 1973), каже, що підвищення показника густоти населення в місті вивільняє цілий спектр захисних реакцій: від самотності і відчуженості до проявів насильства. Особливо яскраво такий шлях формування особистісних рис можна простежити у мешканців висотних багатоквартирних будинків – зважаючи на еволюційне пристосування до життя у маленьких групах сім'ї чи общини. Тезу щодо того, що задля комфортних умов проживання, треба організувати такий простір, який би позбавив людей страху перед злочином та дав можливість керувати обставинами, висунула Джейн Джейкобс у книзі «Смерть і життя великих американських міст» (Jacobs, 1961). Згідно з нею, діяльність правоохоронних органів не може стати основою безпеки простору: якщо місце активно використовується для прогулянок, відпочинку, занять спортом, у нього вже є багато «очей», які слідкують та автоматично запускають у місті механізм саморегуляції. Одночасно з цілковитим провалом ідеї житлового комплексу Пруїт-Айгоу архітектор Оскар Ньюмен оприлюднив у праці «Захисний простір» (Newman, 1972) твердження про те, що злочинність значно вища у багатопверхових будинках, оточених великими відкритими просторами, порівняно із багатоквартирними будинками середньої і малої поверховості з внутрішніми дворами спільного користування. На проблему впливу середовища на поведінку людей та закономірного послідовного руйнування сучасного простору звернули увагу соціологи Джеймс К. Вілсон і Джордж Л. Келлінг у «Теорії розбитих вікон» (Wilson, Kelling, 1982). Її суть в тому, що хаос поширюється як вірус: якщо в будинку розбите одне вікно, то незабаром інших чекає така ж доля. Безладний простір означає, що людям на нього байдуже, а очевидна байдужість провокує злочинність за принципом «якщо комусь так можна, то можна і мені». Однак якщо оточення може спричиняти антисоціальні

вчинки, то має місце й протилежне: грамотно організоване міське середовище може сприяти соціально відповідальній поведінці.

3. *Фізична безпека.* Відколи автомобілі окупували міста, страх і тривога – щоденні супутники жителів міст в усьому світі. Рекомендації Йен Гела (Gehl, 2010) та Джеффа Спекса (Speck, 2018) щодо покращення житлового середовища ґрунтуються на увазі до людського виміру: у суперечках про безпеку дорожнього руху слід враховувати не лише ризики ДТП, а й звертати увагу якості пересування для пішоходів.

З метою узагальнення реальної містобудівної ситуації Львова проведено натурне обстеження житлового середовища багатоповерхової забудови (вище 5) в усіх районах міста та здійснено порівняльний аналіз із закордонними реалізованими об'єктами та концепціями. У статті наведено репрезентативну вибірку (Рис.1,2,3,4).

Проаналізувавши та узагальнивши отриману інформацію, виділено такі проблеми у забезпеченні фактичної та відчуваної безпеки міського житлового середовища як відчуття затисненості – «захоплення» всього простору будівлями чи машинами, одноманітність середовища, відсутність місць для соціальної взаємодії, загальна занедбаність і неструктурованість простору. Це дозволило сформулювати гіпотезу щодо впровадження елементів міського агровиробництва як альтернативного способу організації безпечного простору та розробити базові принципи проектування.

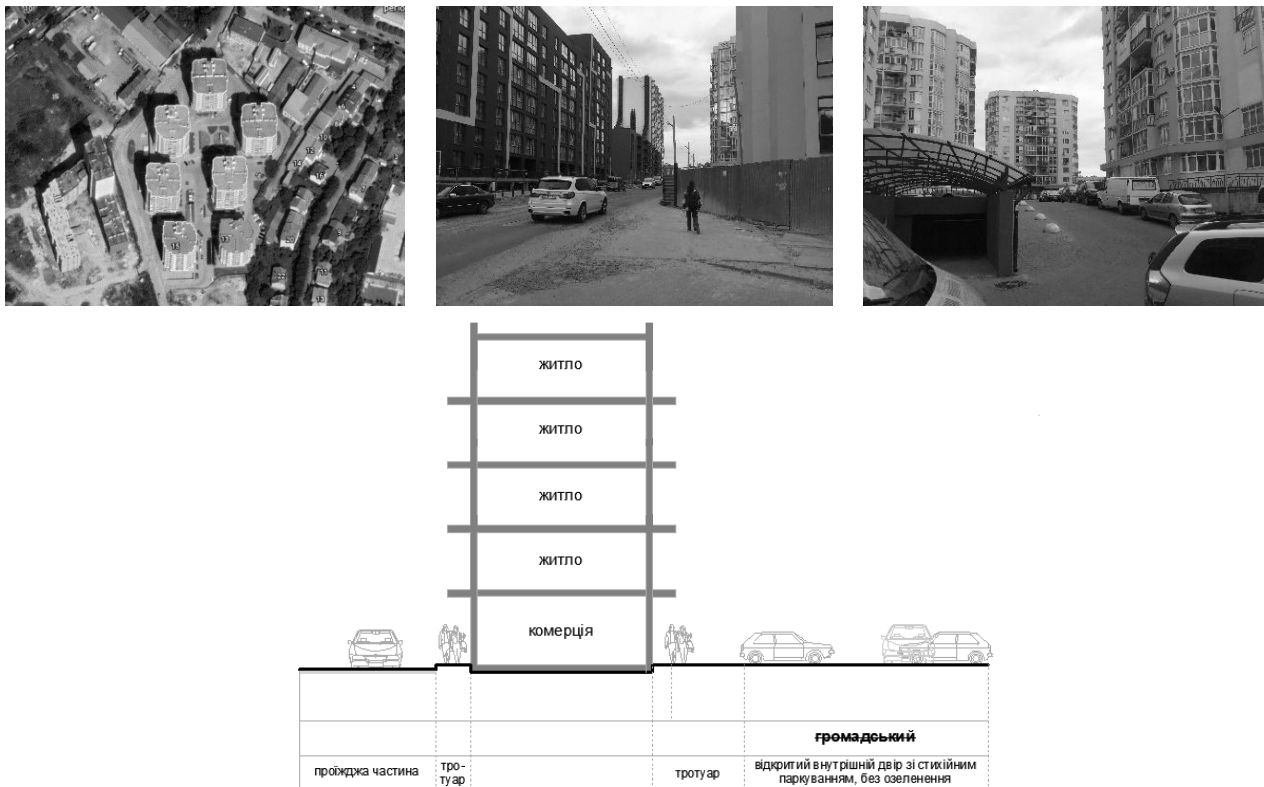

Рисунок 1. Схема поділу простору ЖК «Веселка» на вул. Залізнична, Залізничний район, Львів (схема автора)

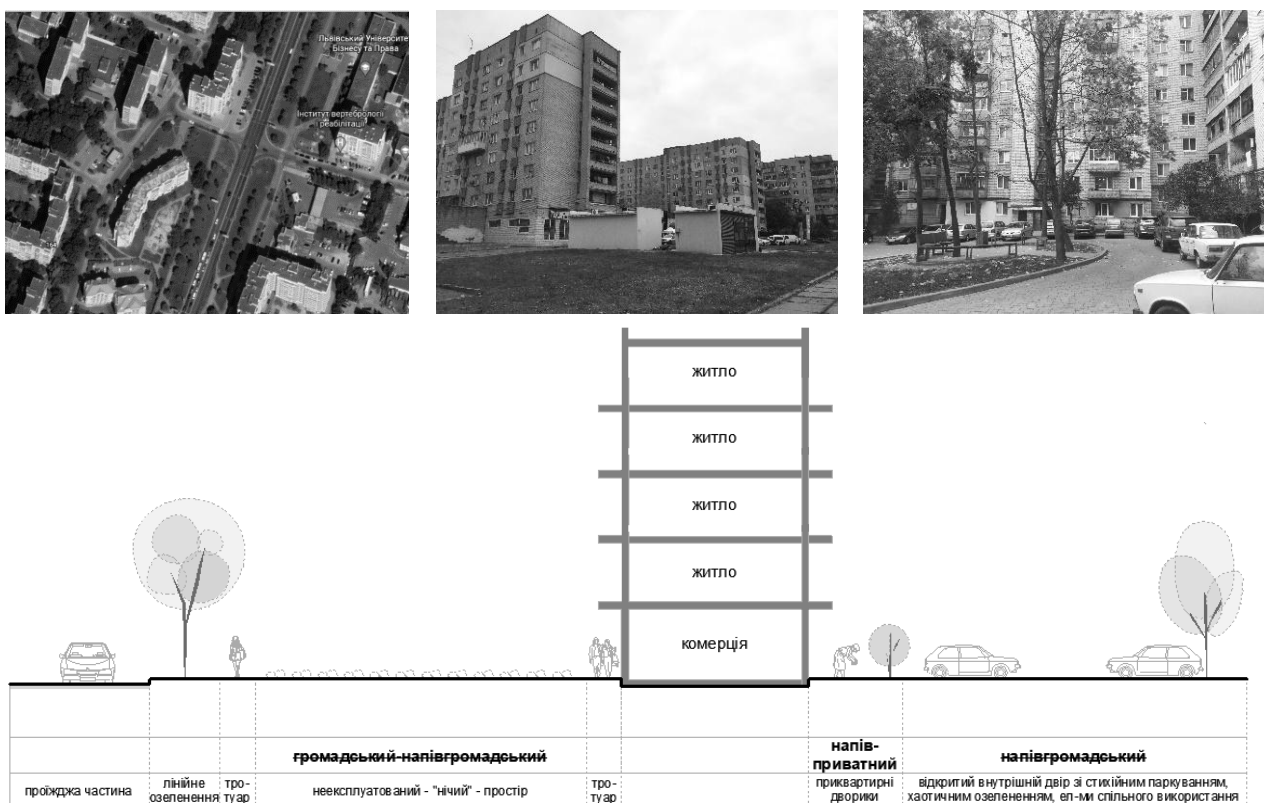

Рисунок 2. Схема поділу простору на вул. Кульпарківській 140-154, Франківський район, Львів (схема автора)

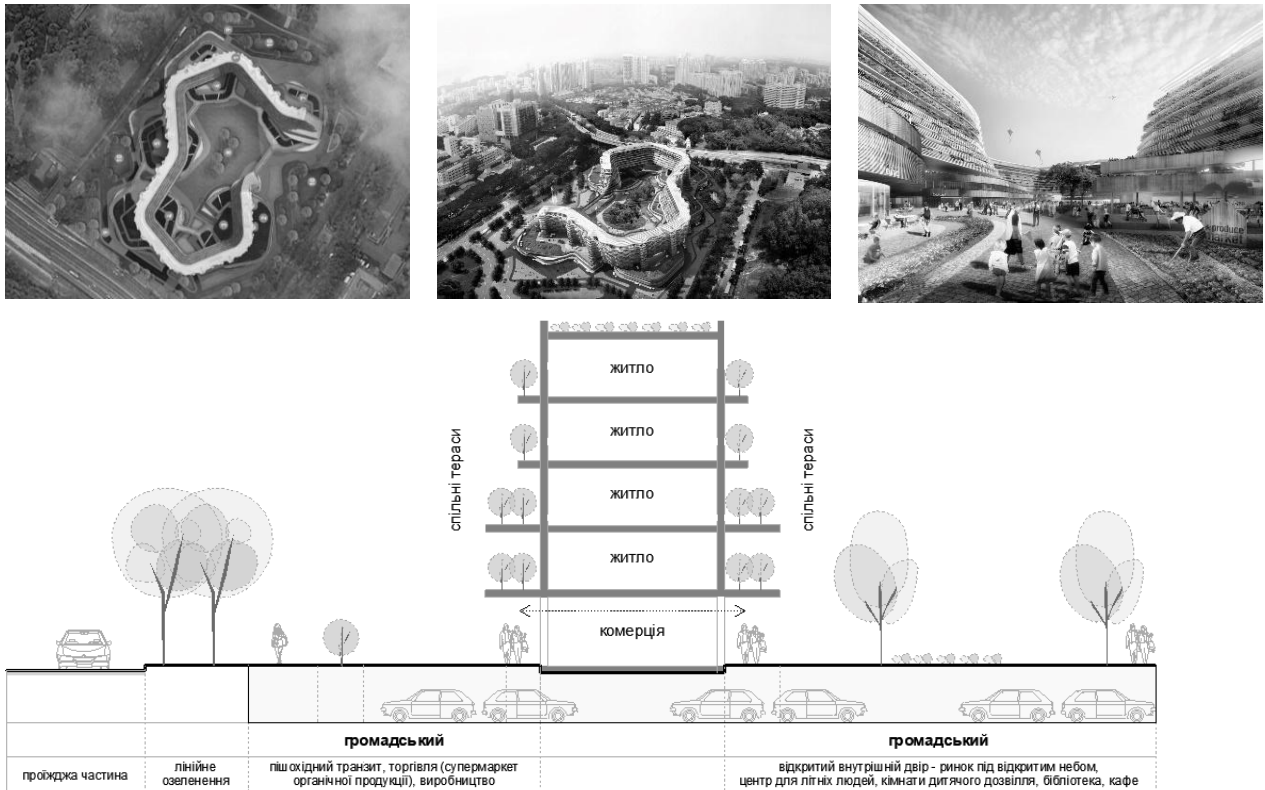

Рисунок 3. Схема поділу простору комплексу «Home Farm», Сінгапур, Південно-Східна Азія (Rosenfield, 2014; схема автора)

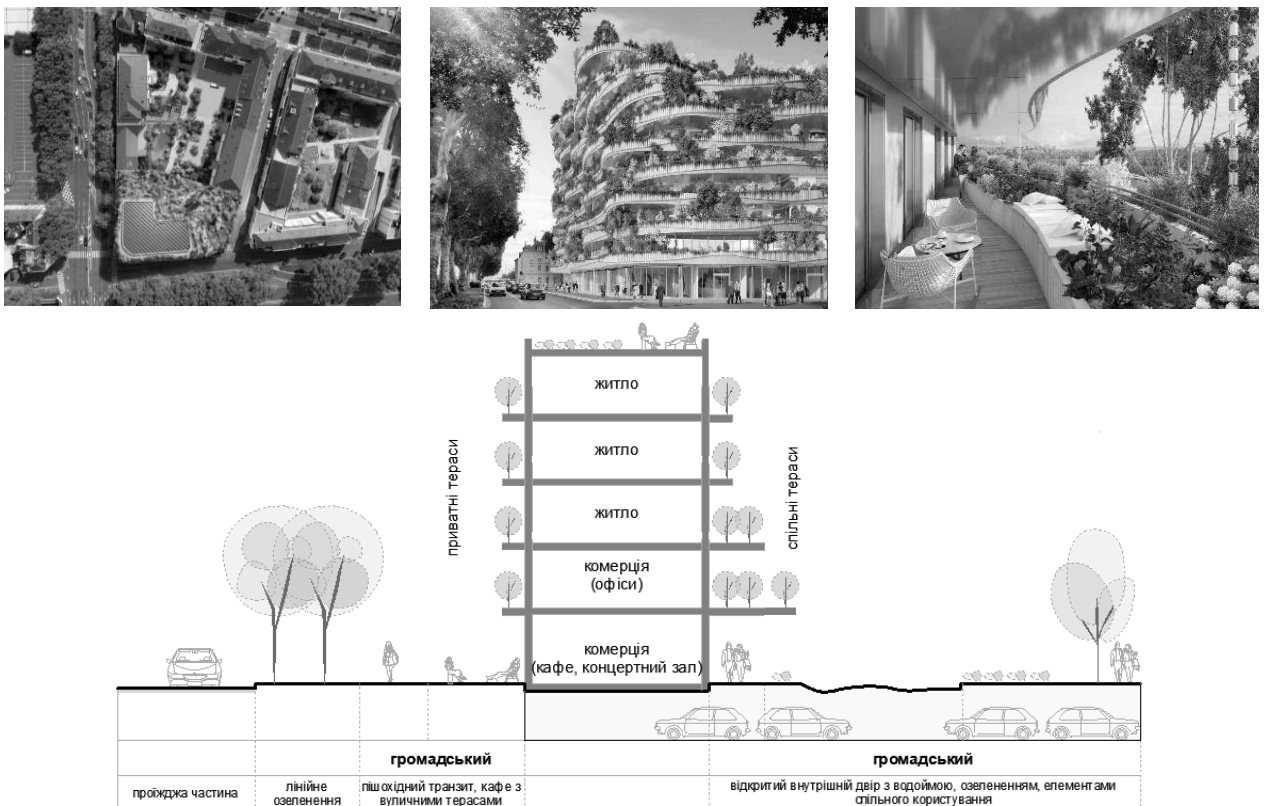

Рисунок 4. Схема поділу житлового середовища ЖК «Arboretum», Анже, Франція (Grozdanic, 2018; схема автора)

Створення психологічної безпеки:

1) Структурованість. У будь-якому просторі людина тяжіє до периметру: широкий огляд дає змогу здалеку помітити наближення хижаків, а прихисток захищає від можливого нападу з боків. Безформний простір повинен мати чітко окреслені межі – наприклад, за допомогою крон дерев, висаджених на однакових відстанях одне від одного.

2) Гра з візуальними ефектами. Для потреби орієнтації в просторі озеленення має створювати чіткі візуальні орієнтири, а окремим просторам давати впізнаваність – можливість відрізнятися один від одного. Візуального психологічного ефекту можна досягнути поєднанням звичних фасадів із застосуванням вертикальних ферм, членуванням монотонних стін «зеленими» фрагментами та видимими з вулиці озеленими дахами чи терасами.

Створення соціальної безпеки (відчуття захищеності від злочинності, насильства і хаосу, забезпечення обміну інформацією та енергією):

1) Чітке зонування. Поділ територій за приналежністю на громадські (площі, алеї, бульвари, парки тощо), напівгромадські (палісадники, вхідні групи з боку вулиці, внутрішні двори), напівприватні (приквартирні дворики) та приватні (озеленення в квартирах) формує зрозумілу систему: це – вулиця, це – ваш сад, а тут ви живете. Завдяки плавному переходу між «власним» і «спільним» підвищується рівень соціальної взаємодії, адже мешканці відчують себе господарями ситуації за принципом «притулку та огляду». Водночас виділення «буферної» зони між пішохідними доріжками і вікнами першого поверху може захистити від сторонніх очей та утруднити сторонньому можливість підходу до вікон та інших елементів будівлі. З метою зменшити кількість «чужинців» у внутрішньому дворі, слід проектувати елементи озеленення так, щоб без психологічного тиску змусити людей рухатися тільки по певних зонах території.

2) Співмірний масштаб. Людина найкраще структурує простір – контролює ситуацію, орієнтується в оточенні та взаємодіє з іншими – на малих відстанях. Такі простори відрізняються від модерністської забудови, де відстані

величезні, забудова нещільна, а погляду немає за що зачепитися. Для створення спільних просторів за допомогою міського агровиробництва, слід відштовхуватися від людського масштабу і розташовувати аграрний елемент в першу чергу там, де люди найімовірніше ходитимуть повз. Після формування найважливіших точок-вузлів, з'єднаних головними вулицями, можна переходити до облаштування локальних осередків.

3) Активізація напівгромадської зони. Виявлено, що вуличну буденну взаємодію більше приваблює приватний простір, а не громадський: активність усередині й біля напівгромадських прибудинкових зон становить понад половину всієї вуличної активності, хоча мешканці перших поверхів – це тільки 1/4 місцевих жителів. Перехожим подобається зупинитися біля палісадників, а власникам палісадників – контактувати з вулицею. Активність балконів при цьому є значно нижчою.

4) Змішування функцій. Переважання монофункціональних неактивних і негнучких просторів – одна із причин як фактичної небезпеки, так відчуваної – тривоги та страху. Сучасне місто потребує кооперації можливостей, а не суперництва – і тут слід звернути увагу на три функції елементів міського агровиробництва: комерційну, рекреаційну, соціальну та їхні можливі комбінації.

5) Соціальна згуртованість. Поштовх для формування сусідських відносин вимагає теми і місця для розмов. Від продажі вирощеної їжі на відкритих місцевих ринків чи спільного обробітку грядок на даху до чашки кави на поповерхових озелених терас і пікніків у дворах: міське агровиробництво працює як інструмент створення простору та причини, щоб зібратися.

6) Навчальні осередки. Аграрний елемент на території шкіл, дитячих садків чи майданчиків допоможе дітям в пізнанні світу на етапі формування свідомості. Теплиці для екскурсій чи простори для проведення уроків на свіжому повітрі дають базові навички взаємодії з оточенням і природою зокрема: що потрібно зробити, аби отримати щось взамін, які зусилля потрібно для цього докласти, як співпрацювати з однолітками тощо.

Створення фізичної безпеки (захисту для пішоходів і відсутності страху перед авто):

1) Пріоритезація або розділення потоків. Алгоритм зустрічі різних груп у спільному просторі: а) пріоритет – це пішоходи або б) існує визначене та зрозуміле розділення потоків. Якщо на проїжджій частині головними є авто, то мають з'явитися місця, які для них недоступні, куди не страшно відпустити дітей, де можна потренуватися чи влаштувати барбекю з сусідами – наприклад, внутрішні озеленені двори.

2) Буферні зони. Паркани є відкритою заборонаю, що свідчить про відчуття страху, а не про рівень захищеності середовища – відповідно вони не працюють як елемент організації міського середовища. Натомість лінія озеленення між рухомими транспортними засобами та пішоходами створює міцний захисний бар'єр – відчуття безпеки у пішоходів та фізичний захист від авто, які при зіткненні з деревом, змушені врзатися. Довгий густий ряд дерев функціонує як стіна між тротуаром і дорогою.

Отже, на основі знань когнітивної науки, соціології та дотичних галузей бачимо, як сьогодні працює система зв'язків людини з оточенням і можемо передбачити, як зміна взаємодії елементів системи може вплинути на нашу поведінку – стимулювати імпульси та визначити реакцію на певні місця. Усвідомлення значення аграрного елементу у формуванні безпечного середовища спонукує до подальшого поглибленого вивчення цієї проблематики. Впровадження аграрного елементу як інструменту керування простором та регламентування як специфічної системи обігу ресурсів (екологічних, економічних та соціально-психологічних) вимагає практичних кроків від архітекторів. Виділення базових принципів створення захисного простору аграрними елементами дозволить створити методику визначення сумісності конкретних технологій міського агровиробництва з конкретними типами простору, систематизувати та класифікувати створені таким чином простори та відповідно скоригувати алгоритм планування розвитку міського середовища.